

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Juridisen sukupuolen vahvistamista koskevaan lakiin liittyvä lapsen oikeuksien muistio sisältää selkeästi ilmaistut perusteet sen puolesta, että juridisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista myös alaikäiselle. Muistiossa todetaan suoraan, että “[e]hdotonta täysi-ikäisyyteen perustuvaa ikärajaa ei voida pitää lapsen oikeuksien mukaisena”. Lisäksi siinä esitetään perus- ja ihmisoikeuksiin ja transsukupuolisia koskevaan tutkimukseen liittyviä perusteita sille, miten juridisen sukupuolen vahvistaminen voi olla alaikäisen terveyden ja hyvinvoinnin kannalta myönteinen asia. Tämän valossa Setan nuorisotoimikunta pitää eduskuntaan tuotavaa hallituksen esitystä sekä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita rikkovana että tieteeseen perustumattomana.

Muistiossa esiin nousevat merkittävät lapsen oikeuksia koskevat kysymykset liittyvät etenkin siihen, minkä ikäinen lapsi on kehitystasoltaan tarpeeksi kypsä päättämään juridisen sukupuolensa vahvistamisesta. Keskeisinä perusteina ylipäänsä siihen, että lapsella on oikeus vaikuttaa asiaan, esitetään itsemääräämisoikeutta koskevat Suomen perustuslain 6 §:n 4 momentti ja LOS-sopimuksen 12(1) artikla. Ne takaavat lapselle oikeuden vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon kehitystasoaan vastaavasti. Hallituksen esitys puolestaan ei huomioi tätä perus- ja ihmisoikeusulottuvuutta lainkaan vaan sivuuttaa sen kokonaan jättämällä alaikäiset juridisen sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle. Kun näin on päätetty menetellä, tälle voisi olettaa olevan tutkimukseen nojaavat perustelut, mutta muistio itsessään selittää, että tutkimus ei tue hallituksen esitystä.

Muistiossa esiteltävä tutkimusnäyttö toteaa tosiasian, että terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät haasteet ovat yleisempiä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvilla nuorilla, joita me Setan nuorisotoimikunnassa edustamme. Muistiossa esiteltävien Ristorin ja Steensmanin näkemyksen mukaan sukupuoliristiriidan selkeytymisen kannalta 10-13 vuoden ikä on keskeinen. Murrosiässä alkava sukupuoliristiriidan todetaan olevan melko pysyvä. Tutkimusaineiston perusteella voidaankin tehdä melko suoranainen johtopäätös, että 18 vuoden ikä perustuu lähinnä siihen, että se on

juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja vanhassa laissa. Lainsäädännön muuttamiselta voisi olettaa, että se perustuisi tutkittuun tietoon, eikä vanhojen rakenteiden säilyttämiseen - varsinkin, kun muistiokin toteaa, että “[s]ukupuoliristiriitaa kokevat nuoret ovat itse tuoneet esiin, että sosiaalinen transitio ilman mahdollisuutta juridiseen sukupuolen vahvistamiseen tai nimenmuutokseen voi johtaa syrjiviin kokemuksiin tilanteissa, joissa heidän on esitettävä henkilöllisyystodistuksensa”. Syrjinnän vähentäminen pitäisikin olla lainsäädännön muuttamisessa itsestäänselvänä valtiosääntöisenä lähtökohtana.

Ikärajaa, jonka ylittänyt lapsi on kypsä tekemään juridisen sukupuolensa vahvistamista koskevat valinnat, voidaan katsoa muistion perusteella kahdesta näkökulmasta: lainsäädännön koherenssin näkökulmasta sekä kansainvälisen vertailun kannalta. Molemmat näkökulmat puoltavat juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuutta alaikäiselle.

Lainsäädännön koherenssi tulee erityisesti esiin arvioitaessa translakiesitystä suhteessa etu- ja sukunimilakiin. Nimilain 44 § sääntelee alaikäisen itsemääräämisoikeutta nimen muuttamiseen. Pykälässä ensimmäisessä momentissa säädetään, että 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai laillisen edustajansa ohella ja ristiriitatilanteessa alaikäisen mielipide on ratkaiseva. Asia voidaan lainkohdan mukaan ratkaista kokonaan huoltajaa tai laillista edustajaa kuulematta, jos tätä ei tavoiteta. Pykälän toinen momentti puolestaan säätää, että 12 vuotta täyttäneen nimen muuttaminen ei ole mahdollista ilman hänen kirjallista suostumustaan. Setan nuorisotoimikunta katsoo, että nimilain lapsen itsemääräämisoikeutta koskeva pykälä voisi olla hyvä ohjenuora arvioitaessa alaikäisen sitä ikää, minkä täytettyään hän on kypsä tekemään juridista sukupuoltaan koskevan valinnan. Myös muualla lainsäädännössä 15 vuoden ikää kuitenkin pidetään ikänä, jolloin lapsi on kehittynyt tarpeeksi ollakseen vaikkapa rikosoikeudellisesti vastuussa tai voidakseen itse huoltajan kirjallisella suostumuksella erota uskonnollisesta yhdyskunnasta. Siten ikäraja sopisi Suomen lainsäädännölliseen perinteeseen.

Toinen tapa katsoa ikärajaa on nimenomaan kansainvälinen vertailu. Setan nuorisotoimikunta toteaa, että muistiossa esitellyt Pohjoismaiset mallit ja suunnitelmat antavat kaikki selvän viestin siitä, että juridisen sukupuolen vahvistamisen tulisi olla mahdollista myös alaikäiselle. Siten Suomen hallituksen nyt antama esitys vaikuttaa jo nyt ajastaan jälkeen jääneeltä.

Ruotsissa vireillä olevassa uudistuksessa lähtökohtana on, että 12 vuotta täyttänyt voisi hakea väestötietojärjestelmään kirjatun sukupuolensa muuttamista, jos se on hänen identiteettinsä vastainen. Alaikäisen kohdalla hakemuksen tekisi lapsen huoltaja tämän kirjallisella suostumuksella. Huomionarvoista Ruotsin uudistuksen lähtökohdissa on, että 12 vuoden ikäraja vastaa muistiossa esiteltävien Ristorin ja Steensman tutkimusta, jossa 10-13 ikävuodet arvioidaan keskeisiksi lapsen sukupuoliristiriidan kehittymisen kannalta. Huoltajan mukanaolo prosessissa tulisi Suomessa arvioida Setan nuorisotoimikunnan mielestä kuitenkin lapsen itsemääräämisoikeuden turvaavalla tavalla. Sillä tarkoitettaisiin juuri sitä, että lapsen ja huoltajan tai laillisen edustajan ollessa erimielisiä, nimenomaan lapsen sanalla olisi suurin painoarvo. Norjan mallissa 16 vuotta täyttäneen kohdalla toteutetaankin itsemääräämisoikeus täysimääräisesti, sillä lapsi voi itse hakea sukupuolimerkinnän muuttamista väestötietojärjestelmästä itsenäisesti. Nämä esimerkit tuovat esiin sitä, että muissa Pohjoismaissa ikärajaa vahvistaa juridinen sukupuoli sekä huoltajan kanssa että itsenäisesti

katsotaan ihan eri perspektiivistä kuin Suomessa, jossa hallituksen esitys jättää alaikäiset kokonaan huomiotta.

Setan nuorisotoimikunta katsoo edellä mainitun perusteella, että selvitys lapsivaikutusten arvioinnin tueksi esittää itsessään painavat perusteet arvioida uudelleen juridisen sukupuolen vahvistamista koskevaa ikärajaa. Lainsäädännön muuttamisen tulisi perustua tutkittuun tietoon, eikä hallitusohjelmassa sovittuihin kyseenalaisiin linjauksiin, kun on osoittautunut, että nyt vireillä oleva lakiesitys loukkaa ainakin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja Suomen perustuslain henkeä. Nykyisen lain ikäraja perustuu lääketieteellisen prosessin ja juridisen sukupuolen vahvistamisen yhteenliittymään, jota nyt ollaan poistamassa. Siten perusteet 18 vuoden ikärajalta ovat kokonaan kadonneet. Setan nuorisotoimikunta toivoo, että hallitus ei unohda translapsia ja -nuoria lakiesityksen jatkovalmistelussa.

Setan nuorisotoimikunta on 14–29-vuotiaista nuorista koostuva Setan hallituksen asettama itsenäinen toimielin, joka toimii asiantuntijana koskien sateenkaarinuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumista.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetyssä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

-

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

-

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

-

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

-

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

-

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

-

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

-

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

-

Alatalo Eliisa
Seta ry - Setan nuorisotoimikunta